

OSMANLI ELİT DİLİNİ MANZUM SÖZLÜKLE ÖĞRETMEK: LÜĞAT-İ ZUREFÂ VE YÜKSEK OSMANLICA İLE HALK TÜRKÇESİ AYRIMINA DAİR VERDİĞİ BİLGİLER

Fikret TURAN*

ÖZ

Lüğat-i Zurefâ-yı Âsitâne-i 'Aliyye (İstanbul Aydınlarının Dili) isimli eser, Osmanlı aydınları tarafından kullanılan büyük ölçüde Arapça ve Farsça kelimelere dayalı Yüksek Osmanlıca denilen seçkinler dilini halka öğretmek amacıyla yazılmış manzum sözlüktür. 18. yüzyılda kaleme alındığı düşünülen, yazarı ve müstensihî gösterilmeyen bu eser, her biri 9 beyitten oluşan ve farklı aruz kalıbıyla yazılmış 61 gazel yapıları bölümünde Osmanlıcaya ait kelimeleri halk konuşma Türkçesindeki kelimelerle açıklar. Eser, halk konuşma Türkçesiyle aydın Osmanlıcası arasındaki kelime düzeyindeki farklılaşmayı ortaya koyarken dönemin halk konuşma Türkçesinde kullanılan ancak kaynaklara girmemiş kelimeler ile Türkçede meydana gelen fonetik ve fonolojik değişiklikleri gösteren özgün veriler ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: *Lüğat-i Zurefâ*, Osmanlı Türkçesi, Yüksek Osmanlıca, Aydın Osmanlıcası, 18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Türk Sözlükçülüğü, Manzum Sözlükler, Türk Dili Tarihi

INSTRUCTING THE IDIOM OF OTTOMAN ELITE WITHIN A VERSIFIED DICTIONARY: LUGHAT-I ZUREFA AND DATA IT PROVIDES ON THE DIFFERENCES BETWEEN HIGH LITERARY OTTOMAN AND COMMON SPOKEN TURKISH

ABSTRACT

Lüğat-i Zurefâ-yı Âsitâne-i 'Aliyye (Idiom of the Refined Men in Istanbul) is a versified dictionary aiming to teach the commoners the idiom of High Ottoman Turkish that included many numbers of Arabic and Persian special vocabularies, which was used by the educated class. Neither the name of the author nor the date of writing or copying is provided in the work, but its linguistic elements suggest that it was written in the eighteenth century. The work defines the vocabularies of High Ottoman Turkish by using common spoken words. It is presented in 61 parts, which are designed within the poetic *ghazel* genre, each including 9 couplets and a separate metric pattern. As the work demonstrates the lexical differences between everyday common Turkish and High Ottoman, it also presents unique linguistic data on the lexical items of popular common Turkish of the period that are not seen in historical sources otherwise on the one hand, and on the phonetic and phonological developments occurred in spoken Turkish on the other

Keywords: *Lughat-i Zurefa*, Ottoman Turkish, High Ottoman, Ottoman Literary Idiom, 18th Century Ottoman Turkish, Turkish Lexicography, Versified Dictionaries, History of the Turkish Language.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. fikret.turan@istanbul.edu.tr

Lügat-i Zurefâ-yı Âsitâne-i Aliyye (İstanbul Zariflerinin Dili) isimli eser, Osmanlı toplumunda başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde yaşayan iyi eğitilmiş, kültürlü, Arapça ve Farsça bilen ve çoğu, devlette memur ve bürokrat olarak çalışan aydınların yazı ve konuşmada kullandıkları Arapça ve Farsça kelimelerle örülü Osmanlı edebiyat ve kültür dilini sıradan halka öğretmek amacıyla yazılmış bir manzum sözlüktür¹. Yazarı gösterilmeyen bu eser, her biri 9 beyitten oluşan ve farklı aruz kalıbıyla yazılmış 61 gazel yapıtlı bölüm içinde sunulmuştur. Eserin 17. yüzyılda Şemsi tarafından yazılmış *Cevâhirü'l-Kelîmât* isimli esere dayalı olarak 18. yüzyılda yeni isimle ve yorumla yapılmış istinsahı olduğu anlaşılmaktadır.² Yoğun olarak Arapça kelimeler ile çok az sayıda Farsça kökenli kelimelerin oluşturduğu *Lügat-i Zurefâ* (zariflerin yani kültürlü elitlerin dili, bundan sonra LZ kısaltmasıyla), manzum sözlük geleneği doğrultusunda hem Arapça ve Farsça kökenli kelime ve deyimleri, hem de bu dillerden alınan bazı *kelâm-ı kibâr* denilen ifadeleri sıradan halkın gündelik hayatında kullandığı konuşma diline ait kelime ve söz birlikleriyle açıklar. Eserde ele alınan kelimelerin Arapça ve Farsçadaki anlamlarından daha çok Osmanlı kültür Türkçesinde kazandığı özel anlamları ve kullanımları ele alınmıştır. Eser, bu bakımdan esas olarak yüksek Osmanlıca dediğimiz eğitilmiş kesimlerin yazı ve konuşma dilinde bulunan yaklaşık 2400 kelime ve kelime grubunun özel anlamlarını halk konuşma Türkçesindeki karşılıklarıyla ortaya koymaktadır. Eserde, kültürlü kesimlerin kullandığı bu özel dilin halkın kullandığı Türkçeden ne ölçüde farklı olduğu konusunda somut bilgiler verilirken halk Türkçesi ile Osmanlıca dediğimiz aydın zümre dilinin iki farklı alan olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Eser halk Türkçesinde bugün artık kullanımda olmayan kelimeleri göstermesi bakımından da Türk dili tarihine dair önemli ipuçları vermektedir.

Osmanlı toplumunda 15. asırdan itibaren yaygın şekilde görülmeye başlanan manzum sözlüklerin esas amacı eğitime yeni başlayanlara *edeb* eğitimi bağlamı içinde Arapça ve Farsçanın kelime hazinesi ile bazı basit gramer özelliklerini öğretmektir. Bununla birlikte, bu dil eğitimi kalıbının bir diğer amacı da klasik edebiyatın asli unsurları olan aruz vezni ile gazel, kaside ve mesnevi gibi edebî şekillerin yapısal özelliklerini öğrencilere belletmektir. Nitekim, hemen hemen bütün manzum sözlükler gazel, kaside ve mesnevi türünün herhangi birisiyle veya bunların ikisini veya üçünü de kapsayan bahirler şeklinde kaleme alınmış, her bahir içinde kullanılan aruz kalıplarına bahrin son beyitlerinde özel vurgu yapılmıştır. Türk kültür tarihinde bu doğrultuda Abdülatif İbni Melek (öl. 821/1418?) tarafından kaleme alınan Arapça-Türkçe manzum sözlük *Lügat-i Ferišteoğlu* (Ferişteoğlu Lügati) ile Şâhidî İbrâhim Dede'nin (öl. 957/1550) kaleme aldığı Farsça-Türkçe manzum sözlük *Tuhfe-i Şâhidî* (Şâhidî Lügati) birçok kere istinsah edilmiş, üzerlerine defalarca şerhler yazılmış, basılıp yayımlanmış ve sahanın zirve klasik eserleri olmuşlardır. Bu iki eser Osmanlı toplumunda başlangıç düzeyinde dil eğitimi metodu olarak daha

¹ Bu makale 24-28 Eylül 2012 tarihlerinde Ankara'da toplanan VII. Türk Dil Kurultayında sunulan "Osmanlı Kültür Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lügat-i Zurefâ ve Osmanlı Yazı Dili ile Konuşma Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler" başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir. Turan 2012.

² Bkz. İlhan 1997. İki eser arasındaki ilişkiye dikkatimizi çeken Dr. Güler Doğan Averbek'e teşekkür ederim.

sonra yazılacak onlarca manzum sözlük için örnek kabul edilmiş ve bunların teknik özellikleri küçük çaplı değişikliklerle devam ettirilmiştir.³ Bu eserler yalnız Arapça-Türkçe veya Farsça-Türkçe olarak yazıldığı gibi Arapça-Farsça-Türkçe olarak İslam medeniyetinin elsinde-i selâsesini yani üç edebiyat dilini de kapsayacak şekilde ortaya konmuştur. İki dilli manzum sözlük yazma geleneği önce İran edebiyatında Arapça-Farsça lügatler olarak 13. asırda ortaya çıkmış, bu alanda yazılan ilk eserlerin isminden hareketle Farsçada bu türe *nisâb* adı verilmiştir.⁴ Bu gelenek 19. yüzyılın sonlarına kadar özellikle Hindistan'da Farsça-Türkçe sözlük yazıcılığı sahasında devam etmiş ve gene bunlar *nisâb* ismiyle anılmışlardır. Türk edebiyatında ise bu türde ortaya konmuş eserler genel olarak *manzum lügat* olarak isimlendirilse de *Tuhfe-i Şâhidî*'nin ününden ve yaygınlığından dolayı, bu tür, bazen *tuhfe* (hediye, armağan), bazen de yukarıda belirtildiği üzere Şâhidî olarak isimlendirilmiştir. Manzum sözlükler sonraki dönemlerde de, ezberlenmesi kolay olduğu için, dil eğitiminde kelime hazinesini oluşturma aşamasında kullanılan oldukça popüler bir tür olmuştur.

Türk edebiyatında yaygın olarak Arapça ve Farsça öğretimi amacıyla yararlanılan manzum sözlükçülük geleneği özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı edebiyatı ve sanatı içinde beliren yerli hayatı, yöresel kültürü ve konuşma Türkçesini daha belirgin bir şekilde ön plana çıkaran mahallileşme akımına paralel olarak Türkçenin şivelerini de işleyen bir özellik kazanmıştır. Bu bağlamda 18. yüzyılda Şermî Mehmed Efendi tarafından Aydın yöresinde kullanılan kelimeler üzerine yazılan *Aydın Lügati* ile 19. yüzyılda Abdî-i Karahisarî tarafından kaleme alınan *Lehçe-i Erzurum* Türk manzum lügatçiliğindeki bu yeni anlayışın örneklerinden sayılır.⁵ Bizim şimdi burada incelediğimiz LZ da aynı doğrultuda ve anlayışta kaleme

³ Tekke ve sıbyan mekteplerinde çok yaygın ders kitabı olarak kullanıldığından dolayı, bu türde yazılan eserler üzerinde *Tuhfe-i Şâhidî*'nin etkisi daha çok olmuştur. Bkz. İmamoğlu 2005, Kılıç 2007. *Tuhfe-i Şâhidî*, bu türün Türkçedeki ilk örneklerinden olan *Tuhfe-i Hüsâm* isimli esere nazire olarak yazılmıştır. *Tuhfe-i Hüsâm*, 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl başlarında Kastamonu'da Çobanoğulları emrinde çalışan Hüsameddin Hoyî'nin eseri olmalıdır. Yaklaşık bir asır sonra, 14. yüzyıl başlarında yaşamış Hüsâm-ı Konevî'nin de aynı isimli bir eseri olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Eleskerğızı & Sadıggızı 1996, Yavuzarslan 2011, Yakupoğlu & Namiq 2017. Bu bağlamda, 17. yüzyılda Muhammed Hevâyî Üsküfi tarafından yazılan Türkçe-Boşnakça manzum lügatin ismi *Makbûl-i 'Ârif* olsa da, bu isim sonradan müstensih tarafından *Potur Şahidi* (Köylü Şahidi) olarak değiştirilmiştir. Buradan *Tuhfe-i Şâhidî*'nin isminden hareketle, bazı aydınlar tarafından manzum sözlükler için bazen Şâhidî ifadesinin de kullanıldığını anlıyoruz. Bkz. Okumuş, s. 826.

⁴ Manzum sözlükçülük anlayışı içinde yazılan ilk eserler tek dil üzerine olmak üzere 11. yüzyılda Arapça yazılmıştır. Bu gelenek daha sonra çoğunlukla Arapça-Farsça sözlüklerde uygulanmıştır. Bunlar arasında özellikle 13. yüzyılda Bedreddin Ebu Nasr bin Mes'ud bin Ebi Bekr el-Ferahî'nin (öl. 640/1242) Arapça-Farsça olarak kaleme aldığı *Nisâbu's-Sıbyân* adlı eser bu türün en ünlü ve yaygın okunan örneklerinden olmuştur. Bkz. Kılıç 2006.

⁵ Türkçenin ağızları üzerine yapılmış bu tür manzum sözlüklerin ilki mevcut bilgilerimize göre Şermî Mehmed Efendi'nin *Aydın Lügati* isimli kısa eseridir. Bkz. Turan 2002. Bunu Tanzimat döneminde yazılan Abdî-i Karahisarî'nin *Lehçe-i Erzurum* isimli eseri takip eder. Bkz. Babacan 2017. Osmanlı aydınları, Boşnakça, Ermenice, Rumca ve Fransızca üzerine de çok sınırlı sayıda da olsa manzum sözlükler hazırlamışlardır. Üsküfi'nin *Makbûl-i 'Ârif* Boşnakça-Türkçe olarak 17. yüzyılda, Refî-i Kâlâyî'nin *Lügat-i Ermeniyye*'si Ermenice-Türkçe, Ahmet Fevzi'nin *Tuhfetü'l-Uşşâk*'ı Rumca-Türkçe, Yûsuf Hâlis'in *Miftâh-ı Lisân*'ı Fransızca-Türkçe olarak

alınmış bir eserdir. Bununla birlikte, LZ sözü edilen ilk iki eserden çok daha büyük çaplı bir çalışmadır, çünkü *Aydın Lügatı ve Lehçe-i Erzurum* sırasıyla 53 ve 148 beyitten meydana gelmişken, LZ 547 beyitten meydana gelmiştir. Bu bağlamda, beyit sayısı bakımından LZ yaklaşık 450 beyitten oluşan *Tuhfe-i Şâhidî*'den bile daha kapsamlıdır.

LZ gazel formuyla oluşturulmuş 61 bölüm (bahir) içinde 61 aruz kalıbıyla yazılmıştır. Az sayıda istisnalar hariç, her gazel yapıli bölüm içinde genellikle Arapçadan Türkçeye geçen belli kalıplardaki mastar yapıli kelimeler ile bunlara uyan Farsça kelimeler bir araya toplanmıştır. Mesela birinci bölüm *fi 'âlet / fa 'âlet* veznine sahip kelimeleri içerir. Eserin birinci bölümünün ilk iki beyti şöyledir:

Bidâyet başlamakdır 'ilm okumak hem dirâsetdir
Dirâyet oldu bilmek anlamak bulmak firâsetdir

Niyâbet nâ'ib olmakdır kitâbet yazı yazmakdır
Ululuk dađı zeyreklik niķâbetdir kiyâsetdir

Burada ele alınan *bidâyet*, *dirâset*, *dirâyet*, *firâset*, *niyâbet*, *kitâbet*, *niķâbet* ve *kiyâset* sözkonusu fi 'âlet / fa 'âlet vezni üzerinedir, ve bu bölümde gösterilen elit (zurefâ) diline ait kelimelerin tamamı bu vezne uyar. *Tuhfe-i Şâhidî*'de olduğu gibi, bölümün *makta* beytinin birinci dizesinde bölümün vezni, ikinci mısradaki aynı vezinle yazılmış ilmin ve eğitimin önemini dile getiren bir nasihat veya düşünce yer alır:

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün
Cehâlet iki 'âlemde ķabâhatdır ĥasâratdır

Bu son mısradaki *cehâlet*, *ķabâhat* ve *ĥasârat* bu bölümde açıklanan kelimelerdendir. Bunlarla hem bölümün vezni, hem de söylenmek istenen fikir dile getirilmiştir.

61 bölümlük eserde aruzun uzun kalıplarının yanı sıra kısa kalıpları da kullanılmıştır. En uzun kalıplardan olan *Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün* ve *Müfte 'ilün Mefâ 'ilün Müfte 'ilün Mefâ 'ilün* gibi kalıplardan başka *Fe 'ülün Fe 'ülün* *Fe 'ülün Fe 'ül* gibi kısa kalıplarla yazılmış gazel yapıli bölümler de vardır:

Uzun Kalıplar:

4. Gazel, İlk Beyit

Cevâhirlü bezeklü hem muraşşâ 'dur muĥallâdur

Naķışlu dağı açılmış muşanna 'dur mücellâdur

Son Beyit

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

Odur şultân-ı 'âlem ki ma 'ârifle mu 'allâdır.

5. Gazel, İlk Beyit

Fikre dênür mülâhaza ķarşu ķomak münâzara

Şaklamağa muĥâfaza yardıma de müzâhere

---

19. yüzyılda kaleme alınmışlardır. Buradan da manzum sözlük yazma ve eğitimde yararlanma geleneğinin 19. yüzyılda bile yaygın olarak devam ettiğini anlamaktayız. Bkz. Güler 2016, Öker 2009.

Son Beyit

Müfte 'ilün mefâ 'ilün müfte 'ilün mefâ 'ilün
Kesb-i ma 'arif etmege eyle oğul mübâdere

Kısa Kalıplar:

44. Gazel, İlk Beyit

Hayr eyü hem mäl eyülükler huyür
Şer yavuz hem yaramazlıklar şürür

Son Beyit

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilât
Hizmet-i üstâdda etme kuşür

56. Gazel, İlk Beyit

Ferah şazılık bala dendi 'asel
Harec güçlige işe fi 'l ü 'amel

Son Beyit

Fe 'ülün Fe 'ülün Fe 'ülün Fe 'ül
Çalış ey oğul 'ilme kıl hoş 'amel

Eserin son bölümü olan 61. gazel *Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilât* kalıbı içinde çoğunluğu *fu 'âl / fa 'al* veznine uyan kelimeleri içermektedir:

61. Gazel, İlk Beyit

Hem böceklerdir hevâm vü kara halka de 'avâm
'Âm yıldır her dem olmaqdır devâm hem müdâm

Son Beyit

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilât
Söz temâm oldı demek temme 'l-kelâm ve 's-selâm

Elyazması Metnin Genel Özellikleri

LZ el yazması halinde Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa kitapları içinde 894 numaralı deri ciltli bir elyazması kitabın 39b ile 57a yaprakları arasında bulunmaktadır. Eser üzerinde yazar veya müstensih ismi olmadığı gibi telif ve istinsah tarihi de gösterilmemiştir. Aynı şekilde eserin sebeb-i telifi ile yazıldığı yer de meçhuldür. Her sayfada genellikle 15-16 satır ve 30-32 mısra bulunmaktadır. Ancak son sayfada 17 satır bulunmaktadır. Talik yazı stiliyle oldukça seri bir şekilde yazılmış eserde hareke işaretleri nüshanın 39b-43b sayfalarında bulunan 1. gazelden 14. gazelin sonuna kadar tam olarak, 44b'de bulunan 18. gazelde kısmi olarak, 46b-47a sayfalarında bulunan 24. ve 25. gazelerde ve eserin sonunda bulunan 56b-57a sayfalarındaki 59. ve 60. gazelde gene tam olarak, 61. gazelde ise kısmi olarak gösterilmiştir. Diğer kısımlar harekesizdir. 42b sayfasında derkenara metin içinde geçen kimi kelimelerin tekil veya çoğul halleri gibi bazı özelliklerini açıklayan kısa notlar düşülmüştür. Baş kısmında bulunan birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci gazelerde bulunan kelimeler mısra altlarında kırmızı mürekkeple yazılmış Arap rakamlarıyla

numaralandırılmıştır. Birinci gazel dışında kalan bütün gazeller çift sütun olarak yazılmıştır. Harekelerin bazı bölümlerde uygulanmamış olmasına dayanarak nüshanın önce harekesiz olarak istinsah edildiği ve sonradan yer yer düzeltme girişimlerinde bulunularak harekelendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 29. gazelin son iki beyti istinsah sırasında unutulmuştur. Nitekim nüshanın yazı stilinden, imlasından ve bazı dilbilimsel özelliklerinden hareketle mevcut nüshanın 18. yüzyılda yazılmış müellif nüshasından veya eserin bir başka nüshasından istinsah edildiğini söyleyebilmekteyiz. Yaptığımız kütüphane araştırmalarında bir başka nüshasına rastlanmadığından, eserin şimdilik tek nüsha halinde olduğunu söyleyebilmekteyiz⁶.

Eserin istinsahı sırasında oldukça çok kelime ve mısra karışıklığı, imla hatası ve hareke yanlışlığı yapılmıştır. Mesela, ikinci gazelin sonunda *cümleten* kelimesi önce tā-yi merbuta üzerine tenvin işareti konarak *tamamıyla* veya *bütünüyle* anlamında zarf olarak kullanılmış, fakat daha sonraki bir kalem bu tā-yi merbutayı ve tenvin işaretini silmiş ve kelimeyi *cümleden* şekline getirerek mukayese cümlesi oluşturmuştur. Üçüncü gazelin üçüncü ve altıncı beyitlerini oluşturan mısralar birbiriyle karıştığından kafiye düzeni bozulmuş ve bu durum metin tamirini gerekli kılmıştır. Gene on sekizinci gazelin ikinci, üçüncü ve altıncı mısralarında bazı kelimeler yanlışlıkla birbirinin yerine yazılmış veya tekrar edilmiştir. Bu bağlamda, 5. gazelde *öç* (kumar), *āvc* şeklinde, 6. gazelde *ķabāhat*, *ķabaķat* şeklinde, 7. gazelde *nevāfil* (fazlalıklar, nafiler), *nefāfil*, 22. gazelde *müheyā* (hazır) *müheyāz* şeklinde, 28. gazelde *tansif* (bölmek) *tansib*, *taķšī* (korkutmak) *taķšī*, 29. gazelde *ķalīķ* (boşamak) *ta'lik*, 31. gazelde *nādir*, *nāzir* *vevuruciya*, *vericiye* şeklinde, 32. gazelde *teşeffi* (şifa bulmak), *teşekkī*, 33. gazelde *nażret* (güzellik), *nuşret*, 34. gazelde *mahleket* (tehlikeli yer), *mahlek* ve *mezbelet* (süprüntülük, çöplük), *mezberet* şeklinde, 39. gazelde *arturmaĝa*, *oturmaĝa* şeklinde, 40. gazelde *tenhiye*, (sona erdirmek) *tenciye* şeklinde, 50. gazelde *ķār* (güneş), *cār*, 53. gazelde *cefā*, *ceķā* şeklinde, 59. gazelde *sebiyye* (köle kadın, süt anne), *sebe* şeklinde, 61. gazelde *ķamaķ* (damak), *ķalaķ* şeklinde yazılmıştır.

Gazel yapılı bölümlerin son beyitlerinde gösterilen vezinlerin yazılışında da bazı istinsah hataları görülmektedir. Mesela, 43. gazelin vezni müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün olduğu halde yanlışlıkla müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün, 52. gazelin vezni Fā'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün olduğu halde Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ilün olarak gösterilmiştir. 50. gazelin 6. beytinde kelimelerin karışmasına dayalı vezin tamamen bozulmuş, metin tamiri gerekli olmuştur. Buna benzer şekilde, 52. gazelin son mısraı bir önceki gazelin sonunda aynı vezinde olmamasına rağmen aynen tekrarlanmıştır. Bunların dışında bazı eklerin yazımında yer yer eksiklikler, fazlalıklar ve yanlışlıklar göze çarpmaktadır ki bunların vezne ve üsluba uygun hale getirilmesi için metin tamirine ihtiyaç duyulmuştur.

Yazım Özellikleri

Metinde görülen yazım özellikleri genel nitelikleri bakımından Osmanlı Türkçesinin yazımını yansıtsa da Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimelerin yazımında Türkçe telaffuza uygun olarak zaman zaman değişik yazım özellikleri görülür. Bu

⁶ Halihazırda, eserin tamamını bilimsel inceleme, metin ve dizin kısımlarından oluşan bir kitap olarak yayıma hazırlamaktayız.

özellikler arasında, Arapça kökenli kelimelerde Türkçede bulunmayan ünsüzlerin zaman zaman düzensiz bir şekilde Türkçede söylendiği ünsüzlerle gösterilmesi en belirgin olanıdır. Bunun dışında, yer yer Batı Anadolu ve İstanbul bölgesinde bu dönemde kaybolmaya başlayan genizsi nazal n (ñ) ünsüzünün yerine dışardı n ünsüzü, hı (h) ünsüzü yerine ha (h) ünsüzü yazılmıştır.

Bir önceki dönem olan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen kapalı e'nin (è) yazımındaki düzensizlik LZ'da da kendini gösterir. Kelime başında èt- fiilinin yazımı bazen elif+ye+re, bazen elif+kesre+re veya sadece elif+re olarak görülür. Benzer karışıklık kelime ortasında *vër-, yër; yèl-, yèt-* gibi kelimelerin yazımında da ortaya çıkar. Bununla birlikte, kapalı e, *gèrü* kelimesinde düzenli olarak ye harfiyle gösterilmiştir. Bu ünlü, kelime sonunda *yè-* fiilinden türemiş kelimelerde bazen ye harfiyle, bazen hiç bir işaret kullanılmadan yazılsa da, *dè-* fiilinin emir çekiminde düzenli olarak ye harfiyle yazılmıştır. Biz bu yazım özelliklerini dikkate alarak metindeki şu kelimelerde kapalı e ünlüsünün varlığını kabul ediyoruz: èr- èt-, èy, gèrü, vër-, vèrgü, yër, yèl-, yègü, yèlici, yèmiş, yèyecek, yèt-.

Eserle Göre Konuşma Türkçesinin Özellikleri ve Yazı Dilinin Farklaşması

Eserde Osmanlı kültür dilinde kullanılan çoğunluğu Arapça kökenli *Lügat-i Zurefâ* kelimelerini açıklamakta kullanılan konuşma Türkçesi büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesinin (EAT) yazılı eserlerinde görülen kelimelerden oluşmuştur. Bu eserde ortaya konan Osmanlıca kelimelerin EAT'ndeki Türkçe kökenli kelimeleri nasıl konuşma dili zeminine ittiği ve yazılı Osmanlı Türkçesinde bu Arapça ve Farsça kelimelerin nasıl hâkim duruma geçtiği açık olarak görülmektedir. Bu durum yeni Türkiye Türkçesinin yazı dilinin kelime hazinesinin oluşması tarihini de birçok bakımdan açıklar niteliktedir. Aşağıdaki beyitlerde bugüne kadar gelebilen ve yazı dilinde kullanılan Osmanlıca kelimelerin konuşma dilindeki anlamlarının ve karşılıklarının ne ölçüde ayrıştığını da göstermektedir

Mülk etmege *temellük* bağışlamağa *temlîk*
Yüklenmege *taħammül* yükletmege *dè taħmîl*

Ökünmege *teşebbüh* beñzetmege *dè teşbîh*
Hem beñzemek *temeşşül* beñzetmege *dè temşîl*

Hareket cümbüşe derler *bereket* artmağdır
Uyanıklık *yaķaza* hem böcege *dè haşeret*

Şümül kaplamak oldu *duhûldır* girmek
Nüzül inmege eksiklige *dè kaşır* u *kuşür*

Tereddüddür kaçıklanmak açılıkmak *te'ellümdür*
Hem uyucu *muvâfik* göçüp giden *muhâcir*, vb.

Öne Çıkan Fonetik ve Fonolojik Özellikler

Ünsüz Değişimleri

a. Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin konuşma dilindeki telaffuz özelliklerinin yazıya yansması LZ'da da kendini göstermektedir. Bunun sonucu olarak, aslı *zel* /z/ ile yazılan kelimeler konuşma Türkçesindeki şekline uygun olarak /z/ ünsüzüyle yazılmıştır: 'azāb (<'azāb), cāzū (<cāzū), zevk (<zevk)⁷, vb.

b. Batı Anadolu ve bazı Balkan ağzlarında kaybolmaya başlayan /h/ ünsüzü yer yer /h/ ünsüzüne dönmüştür: hasta (<hasta), hoş (<hoş), tahta (<tahta), vb.

c. Nadiren b>p değişimi görülür: bāzār > pāzār, vb.

d. Kelime başında t-d durumu karışıktır. Tırnak kelimesi hem *tı* ile *tırnak*, hem de *dal* ile *dırnak* şeklinde görülür. Bir başka örnek *tutmak* fiilinde görülür. Kelime hem *dutmak*, hem de *tutmak* şeklinde yazılır.

Ünlülerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Doğuşu ve İmlada Yaygınlaşması

a. Yuvarlak ünlülü eklerin dar ünlülü allomorflarının ortaya çıkması:

Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesinde yuvarlak ünlüyle gösterilen cevheri fiil durur/dürür ile +dur/dür ve ettirgelik eki -dur/dür gibi ekler metinde büyük ölçüde küçük ünlü uyumuna girmiş ve kelime kök ve gövdesinin ünlü yapısına uygun olarak hem yuvarlak hem de dar ünlülerle gösterilmeye başlamıştır. Bununla birlikte yer yer Osmanlıcada hâkim olan yuvarlak ünlülü şekiller eski haliyle kullanılmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda kaleme alınan eserlerde görülen bu ikili durum özellikle Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi büyük eserlerde de yaygın olarak görülen bir durumdur. Elimizdeki eser de bu durumla ilgili örnekler göstermektedir:

Şalā *bildirmekdir* ögmek *şenādir*

Du 'ā alkış çakırmağ hem *nidādir*

Sihr edici sāhir *dirir* üstād hem māhir *dirir*

Söz düzici şā'ir *dirir* hem yazıcı kâtib olur

'İbādet kulluğ etmekdir sa'ādet kutlu *olmağdır*

Ululuk pādīşahlığ hem *siyādetdir siyāsetdir*

⁷ Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde meydana gelen ses değişimleri daha 16. yüzyılda fetva kâtiplerinin ve diğer bazı okumuş yazmış kesimlerin imlasında görülmeye başlanmış, bununla ilgili önleyici tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda Şeyhülislam Ebussuud Efendi fetvalar yayınlarken özellikle Arapça ve Farsça kelimelerin aslına uygun yazılmasını istemiştir. Bkz. Turan 2000. Bununla birlikte, konuşma dilindeki kelimelerde oluşan ses değişimlerinin yazıya yansması özellikle 17. ve 18. yüzyılda artarak devam etmiştir. Bu bağlamda çok iyi eğitilmiş 17. yüzyıl Osmanlı aydını olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de bu türden örnekler çok rastlanır. Konuyla ilgili Bkz. Develi 1995, Duman 1995.

Bu beyitlerde küçük ünlü uyumuna uygun olarak dar ünlülü şekil olan +dır/ dir gösterilse de birçok yerde Osmanlıcada yaygın olan yuvarlak ünlülü şekil görülür:

Nişf yarım, luḫ ü rıfḫ eylük *dürür*
VeZR yük, yük *götürücidür* veZİR

İrād *getürmekdür* hem daḫi ṭayanmağ isnād (3. gazel)

Düzlük yuvarlaklık uyumu benzer şekilde ettirgenlik -dur/-dür ekinde de görülür. Aşağıdaki örnekte bu ekin Osmanlı gramerinde yaygın şekli olan yuvarlak ünlüyle yazılarak *azdurmak* olması beklenirdi:
Azdırmağa de ızlāl tazlīl daḫi iğvā (3. Gazel)

Her ne kadar cevheri fiil +dur/dür ile ettirgenlik eki -dur/dür ekleri düzlük yuvarlaklık uyumuna girmiş olsa da yuvarlak ünlülü birçok ek bu uyuma girmeden eski halde devam eder: *alup, dēnür*, vb.

Kuyumcılık *şınā* atdır *alup* şatmak ticāretdir (38. Gazel)
Söylemege mükāleme cenge *dēnür* muḫāşame (5. Gazel)

b. Dar ünlülü kimi eklerin yuvarlak allomorflarının ortaya çıkması:

Bu özelliğe sahip eklerin başında, düzenli olarak gösterilmese de, isimden isim +lık/lik yapım ekinin metinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeye başladığını gösteren örnekler vardır:

İbādet *kulluk* etmektir sa'ādet ḫutlu olmaḫdır.

Genizsi Nazal /ñ/ Ünsüzünün Öndamak /n/ Ünsüzüne Dönüşmesi

Türkçenin İstanbul ağzına dayalı yeni Türkiye Türkçesinin oluşumu sırasında genizsi nazal n (ñ) ünsüzünün n'ye dönüşmesi olayı LZ'nin imlasında da görülmeye başlar. Her ne kadar, eserin yazarı veya müstensihisi, Osmanlıcada yaygın kullanılan /ñ/ ünsüzünü çoğunlukla gösterse de zaman zaman konuşmada oluşmaya başladığını bildiğimiz bu değişimin etkisiyle bu ünsüzü saḫır kef yerine nun harfiyle gösterir. Bu durum, “ön,” “sana” ve “yeni” gibi kök ve çekimli kelimelerle Osmanlı imlasında değişmez bir şekilde saḫır kef /ñ/ harfi ile yazılan genitif ve ikinci şahıs iyelik eklerinin yapısında karşımıza çıkmaktadır:

Ḫubl öpüş ḫubl *ön* de yana ḫıbel (52. Gazel)

Daḫi *yeni* 'arız dirir ḫapucı ḫaş ḫācib olur (25. Gazel)

Sen ol ma'arīf ṭālībi 'ālem *sana* ṭālīb olur (25. Gazel)

Çekimli yapı sana kelimesinin imlası tamamıyla gelenek dışıdır. Kelime esasen Osmanlı imlasında sin+saḫır kef + elif ile yazılır. Eserin yazıldığı veya istinsah edildiği dönemde buradaki kelimeye bulunan genizsi nazal /ñ/ ünsüzünün artık öndamak /n/ ünsüzüne dönüştüğünü söyleyebiliriz. Benzer şekilde genitif eki de yer yer /ñ/ ünsüzünden /n/ ünsüzüne dönüşmüş olarak imlada kendini gösterir:

Yazılmışa de mezbūr ma'nāsı *sözün* maẓmūn (30. Gazel)

İkinci tekil kişi iyelik ekinin aynı mısradaki hem /ñ/ ile hem de /n/ ile yazılması telaffuz ile yerleşik imla arasındaki uyumsuzluğun sonucu olmalıdır. Bir başka deyişle bu durum yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılaşmayı açıkça ortaya koymaktadır. Oki yaz kadar ola *geceñ, gündüzün* nevrüz 'ıyd (48. Gazel)

Bu ve buna benzer örneklerden yazıda /ñ/ şeklinin devam ettiğini, konuşma dilinde ise kaybolmaya başladığını ve bu iki şeklin burada olduğu gibi yer yer karıştığını görüyoruz. Bu son iki durum genizsiz nazal /ñ/ sesinin yeni Türkiye Türkçesindeki /n/ şekline dönüşmesinin fonolojik tarihini açıklayan önemli ipuçlarını barındırmaktadır.

SONUÇ

17. yüzyılda Şemsî tarafından yazılmış *Cevāhirü'l-Kelimāt* isimli eserden 18. yüzyılda yeni başlık ve yorumla istinsah edilen *Lügat-i Zurefā-yı Āsitāne-i 'Aliyye* isimli eser, Osmanlı aydınının yazıda, edebiyatta ve kendi aralarındaki konuşmalarda kullandıkları büyük çoğunluğu Arapça ve kısmen Farsça özel kelimelere sahip bir sosyal şive (sosyolekt) olarak ortaya çıkan aydın Osmanlıcasındaki kelimeleri halk Türkçesindeki karşılıklarıyla açıklayan manzum bir sözlüktür. Aydın (zurefa) dili olarak gösterilen bu sosyal şivedeki Arapça ve Farsça kelimelerin karşılığı olarak gösterilen halk Türkçesine ait kelimelerin önemli bir kısmı, Eski Anadolu Türkçesinde yazıda kullanılan kelimelerdir. Buradan, Arapça ve Farsça kökenli aydın Osmanlıcasındaki kelimelerin esasen daha çok aydınlar tarafından yazı ve edebiyat dilinde kullanıldığı ve bu durumun Türkçe kelimelerin konuşma zemininde kalmasına sebep olduğunu anlamaktayız.

Eserin gösterdiği bir diğer sonuç, halkın kendi arasında yaygın olarak konuştuğu Türkçenin, bir aydın şivesi olarak ortaya çıkan Yüksek Osmanlıcadan (Lügat-i Zurefādan) farklılaştığı ve bunun dönemin şartları içinde geniş sayılabilecek bir sözlükle öğrenilecek kadar kendine özgü kelime hazinesine sahip olduğunun kabul edildiği gerçeğidir.

Eserin konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrışmayı ortaya koyduğu alanlardan birisi de imlada kendini göstermektedir. Konuşmada ortaya çıkan ses değişimleri arasında yer alan ñ>n ve ħ>h gibi ünsüz değişimleri ile düzlük yuvarlık uyumunun ortaya çıkmasıyla eklerin yapısında oluşan ünlü değişimleri yer yer karışık olarak eski imla şekilleriyle birlikte gösterilmiştir. Bu veriler daha sonra standart Türkçenin özellikleri arasında yer alacak özelliklerin ortaya çıkış tarihini ve şartlarını göstermesi bakımından oldukça değerlidir.

KAYNAKLAR

- BABACAN, İsrâfil. 2017. "Edebiyatımızın Müstakil Tek Tarihî Manzum Ağz Sözlüğü: Erzurum Lehçesi Lügati," *Diyalektolog: Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14 (2017 Bahar), s. 87-110.
- DEVELİ, Hayati. 1995. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DUMAN, Musa. 1995. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ELESKERGİZİ, Tayyibe. Cemile Sadıggızı. "Hüsâm'ın Geciken Armağanı," Aktaran: Cengiz Alyılmaz, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 1996/5, s. 115-124.
- GÜLER, Kadir. 2016. "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî," *The Journal of Academic Social Science Studies*, no 49, s. 157-174.
- İLHAN, Seyfettin. 1997. *Şemsî - Cevâhirü'l-Kelimât: Mukayeseli İnceleme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi. 2005. *Muğlalı Şahidi İbrahim Dede, Tuhfe-i Şahidi: Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- KILIÇ, Atabey. 2007. "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şahidi (Metin)," *Turkish Studies, International Periodical for the Languages...*, c. 2/4, s. 516-548.
- , 2006. "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyan," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2006/1, s. 65-77.
- KIRBIYIK, Mehmet. 2007. *Yusuf Halis: Miftah-i Lisan - Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- MUHTAR, Cemal. 1993. İki Kur'an Sözlüğü: *Luğat-ı Ferišteoğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- OKUMUŞ, Sait. 2009. "Muhammed Hevai Üsküfi ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbul-i Arif (Potur Şahidi)," *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, c. 4/4, s. 823-844.
- ÖLKER, Gökhan. 2009. "Rumca-Türkçe Manzum Sözlük Tuhfetü'l-Uşşâk," *Turkish Studies, International Periodical for the Languages...*, c. 4/4, s. 856-872.
- TURAN, Fikret. 2012. "Osmanlı Kültür Dilini Manzum Sözlükle Öğretmek: Lügat-i Zurefa ve Osmanlı Yazı Dili ile Konuşma Türkçesi Ayrımına Dair Verdiği Bilgiler," *VII. Türk Dili Kurultayı*, TDK, Ankara. 26 Eylül 2012. (Yayımlanmamış Bildiri)
- , 2009. "Regulating the Literary Language of a Diverse Society: Standardization of Common Literary Ottoman Turkish," in *Turcological Letters to Bernt Brendemoen*, Editörler: É. Á. Csató, G. Ims, J. Parslow, F. Thiesen and E. Türkler, Oslo: The Institute for Comparative Research in Human Culture, s. 351-364.
- , 2008. "Synthesising the Novelties within Old Structures: Voicing New Trends in Old Genres in the 18th Century Ottoman Poetry," *Archivum Ottomanicum* 25,

- Wiesbaden: Harrassowitz, s. 151-172.
- , 2002. "An Eighteenth Century Ottoman Account of Aydın Dialect: *Aydın Lügati* and Its Linguistic Characteristics," *Scholarly Depth and Accuracy: A Festschrift to Lars Johanson*, Editörler: N. Demir, F. Turan, Ankara: Grafiker, s. 369-388.
- , 1998. "Halk Osmanlıcası I: Melhameler ve Bir 17. Yüzyıl Melhamesi," *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi; Prof. Dr. Kemal Eraslan Özel Sayısı (Festschrift)*, 9-10, İstanbul, s. 681-705.
- , 2001. *Eski Oğuzca Satırları Tematik Sözlük: Bahşayış Lügati*, İstanbul: BAY Yayın.
- , 2000. "Şeyhülislam Ebussuud'un İmla Kuralları: Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı İmlasında Yerleşme Eğilimleri ve Bir Tepki," *İlmî Araştırmalar* 9, s. 221-238.
- YAKUPOĞLU, Cevdet. Namiq Musa. 2017. "Beylikler Döneminde Kastamonu'da Çalışmış İki Azerbaycanlı Bilgin: Hasan El-Höyî ve Fethullah Eş-Şîrvânî (I Hissə)," *Bütöv Azərbaycan Ocaqları*, http://bao.az/categories_Tarix/subcategories_azerbaycan-tarix/product_0555810854 (28.04.2018)
- YAVUZARSLAN, Paşa. "Doç. Dr. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010, 360 s.," *Belleten* 2011-II, s. 137-149.

EKLER

Örnek Metinler

Lügat-i Zurefâ-yı Âsitâne-i 'Aliyye

[1. Gazel]

Bidâyet başlamaqdır, 'ilm okumak hem dirâsetdir
Dirâyet oldı bilmek, añlamak bulmak firâsetdir

Niyâbet nâ'ib olmaqdır, kitâbet yazı yazmaqdır
Ululuk daği zeyreklik niğâbetdir kiyâsetdir

'İbâdet kulluk êtmekdir, sa'âdet kutlu olmaqdır
Ululuk pâdişâhlık, hem siyâdetdir siyâsetdir

Vezâretdir vezîr olmak, ziyâretdir varup görmek
Beg olmak daği baş olmak emâretdir riyâsetdir

Delâletdir kulağuzluk, celâlet hem ululukdur
Gözetmek şaklamak daği iyâletdir hırâsetdir

Ziyâfetdir konukluk, hem zarâfet daği zeyreklik
Dê yumşaklık kolaylık hem lefâfetdir selâsetdir

Şarāhat āşikār olmak, şabāhat güzelliğdir
Dē çirkīnlik yaramazlık kabāhatdır hasāratdır
40a

Tarāvet tazelik oldı, saḥāvet oldı cömerdlik
Leziz olmak pahālulık ḥalāvetdir nefāsetdir

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Cehālet iki 'ālemde kabāhatdır hasāratdır

41a

[5. Gazel]

Fikre dēnür mülāḥāza, karşı komaḵ münāzara
Saḵlamağa muḥāfaza, yardıma dē müzāhere

Söylemege mükāleme, cenge dēnür muḥāsame
Karşı komaḵ muḵāveme, öngülüğe mükābere

Kaḵımağa mu'ātebe, maşḥaralık muḥāyebe
Oynamağa mülā'abe, öç oyunu muḵāmere

Uymağa dē muvāfaḵat, dostluğa dē muşādaḵat
Ayruluğa müfāraḵat, göçmege dē muḥācere

Dönmege dē mürāca'at, aldamağa muḥāda'a
İvmege dē müsāra'a, sür'ate [hem] mübādere

Cenge dēnür mücādele daḥi dēnür muḵātele
Beñzemege müşākele, danışmağa müşāvere

İş üzerine olmağa dēnür daḥi mülāzemet
Daḥi dēnür müdāvemmet daḥi dēnür muşābere

Maşḥaralık münādeme, sıklığa dē müzāhame
Günlige dē müyāveme, aylığa dē müşāhere

Müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün
Kesb-i ma'ārif etmege eyle oḡul mübādere

[60. Gazel]⁸

Şazılık bışr ü ādem oḡlı beşer

İşr izdir, ḥaber nişān u eşer

57a

⁸ Bu gazelde daha çok yazılışları aynı veya benzer fakat okunuşları ve anlamları farklı kelimeler gösterilmiştir.

Sevķ sürmek, d  sũk p z ra
H cr men' eylemek, d   aŐa h cer

AblaŐa hũsn vũ g k eĐe d  h sen
İncũdũr dũrre, incũlere dũrer⁹

K dĥ yermek, kũ uk  anaĐa k deĥ
Zehr aĐudur,  i ek ne nevr ezher

BeŐde bir ĥums, ũ ĥams hem beŐdir
Onda bir ' Őr, ona 'aŐr u 'aŐer

'İlm bilmek, 'alemdir ad u sancak
BilmeĐe ĥavr¹⁰ ũ s z ĥadīs ũ ĥaber

Ricl ayakĐdır, recũl hem er kiŐidir
Zikr¹¹ aĥmakĐdır, erkeĐe d  zeker

 avl kũdret, uzunluĐa d  tũl
Őũr boynuz, Őekillere d  Őuver

F 'il tũn mef 'ilũn fe'ilũn
C hil olmaĐdan eyle  atı ĥazer

[61. Gazel]

Hem b ceklerdir hev m vũ  ara ĥalk a d  'av m
' m yıldı, her dem olmağdır dev m hem mũd m

Hem cen ĥ el hem  anat, kurtulmaĐa felĥ ũ fel ĥ
GitmeĐe [d ] meŐy u rev ĥ,  ri  urmaĐdır  iy m

Hem reb b ıĥlıĐ ũzengũ yũk  eken deve rik b
Őu  abarcuĐı ĥab b, oldu sũci ĥamr u mũd m

Yıldız evseme Őih b u alĐum u salĐum ser b
Hem Őeh b oldu bulut Đaym u Đam met hem Đam m

 ardaĐa d rler rev ĥ,  amaĐ¹² u  atmaĐ hem mez ĥ
Hem 'it ĥ 'itĥ  z ad olmaĐ,  uraĐ menzil maĐ m

⁹ Metinde *dũrre* kelimesinin başında fazladan bir *sin* harfi bulunmaktadır ki vezne aykırı durmaktadır.

¹⁰ Metinde ĥı harfi ile.

¹¹ Metinde kelime baŐı *zel* yerine *ze* ũnsũzũyle.

¹² Metinde * alac* Şeklinde.

Dirliğe dèrler ma'âş u tırmalamak hem hîdâş
Hem firâş olur dōşek, 'avrat çadırları hîyâm

Dè hîlâf uymamağa, hem kına kâba dè ğılâf
Hem yeterlikdir kifâf ü hem bütûn olmak temâm

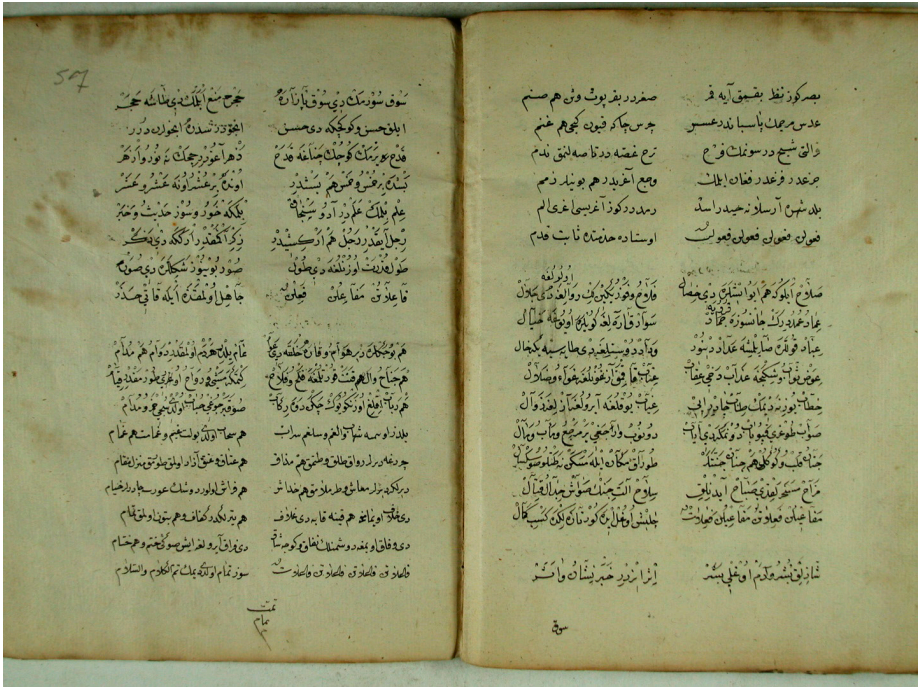
Dè vîfâk uymağa, düşmenlik nîfâk u güce şâk
Dè firâk ayırlığa, iş soñı hıtm u hem hîtâm

Fâ' ilâtûn Fâ' ilâtûn Fâ' ilâtûn Fâ' ilât
Söz tamâm oldı demek temme'l-kelâm ve's-selâm

Elyazması Nüşadan Örnek Sayfalar (Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa 894)

39b-40a

بصره کوز نظر بقیق آیه فر
 عدس بر جمل با سبب بد عصر
 زانی شیخ در سونک فرج
 بر عدد فرغدر فضان ابلت
 بد شهن آرسلا ز حیدر اسد
 فعون فعون فعون فعون
 صلوات اللہ علیہ اجمعین
 غار عمادینک جانسور
 عیان قورق سالیله عمار دسور
 غیر غیا شیکه عذاب دخی بیضا
 خطا نور دیمک عطا جانور ایف
 صلیب طوعی قیوب یاد و تکدیجا آت
 چاه غاب و کلام چاه حستان
 مراح سحر ایلون چساح اید ایلف
 متا جان معادون متا عیان معادون
 شازایق بنسودم او غلی سمر

از ایزد خرد نشان و است
 سق

سوف سوزمک دی سوزق آزاره
 ایلن چسوز کویکجه دی حسن
 قدیم یوزمک کویک سالیله قدیم
 کسک بر عسوز عسوز کسک
 علم یلک علم زار و سسما
 ریح ایلدر چل هم ایلدر
 حلوه لعلت لوز لکله دی صول
 قاعلوق معای غان فیلول
 هم یوزمک ز هوم و فان حله دی
 هم چساح و الم حنق فر لکله کل کل
 هم دیبا اولقم اوز کوزک کیک دی رکا
 بلداز لوسه شاتر الع و سام سرات
 چر دهم بر رو اولملق وطن هم مذاق
 در کایه بلز سامع طریلو هم خدان
 ریغلا اویما هم قینه قایدی غلاف
 دیه فالن و بند و شملک غلاف کور ساق
 کماون قن کماون قن کماون قن کماون

تفتیب
 ساق

سوزمک آیلنک ی سالیله
 ایلوز سوزده ایلوز در
 دهر ایلوز ریحک یوز و ایلوز
 ایلن بر عسوز ایلن عسوز
 یلکله کوز و سوز حدیث و عسوز
 زکا ایلدر ایلکله دی صول
 صوز یوزمک کسک دی صول
 جا ایل و لکله آیه قایم سوز
 عام یلن حنق اولمدر دام هم مدام
 کسک سوزمک و عام اولمدر سوزمک
 صوزمک چساح ایلن ایلن و مدام
 هم سما ایلن اولتم هم غماش هم غام
 هم سنانق سنی ایلن ایلن ایلن ایلن
 هم فرا اولمدر و سوز عور سوزمک
 هم یز لکله کماون هم سوز اولمدر
 دیه فرا اولمدر ایلن سوزمک هم سنام
 سوز تمام اولمدر کماون کلیم و السلام